

ABSÜRT'E BAŞKALDIRAN BİR SANATÇI OLARAK PİR SULTAN*

Pir Sultan as an Artist Rebelling Against Absurd

Prof. Dr. Aynur KOÇAK**
Dr. Fatma Zehra UĞURCAN***

ÖZ

Başkaldırı, insanın varoluşundan beri bilinen, onun tabiatının bir parçası olarak görülen bir davranış biçimidir. Başkaldırma davranışı mitik anlatılarda ve kutsal kitaplarda insanın bir yaşağa karşı gösterdiği ilk tepkilerden biridir. Buna bağlı olarak geleneksel dünya görüşünde itaatsizlik her zaman ahlak dışı bir davranış olarak değerlendirilmiş, itaat etmek erdem olarak görülmüştür. Ancak psikoloji ve felsefe dünyasında başkaldırı sıklıkla kendini gerçekleştirme evresine ulaşmış insanın cesaret edeceği bir davranış biçimi olarak yorumlanmıştır. Birçok kez üzerine yorumlar yapılmış, çeşitli yönlerden incelenmiş olan “başkaldırı” olgusu Albert Camus tarafından felsefi yönelimle ele alınmıştır. Varoluşçulukla da ilgilenmiş olan Camus için başkaldırının temelinde varlığa, varoluşa yönelik sorular ve tam olarak bulunamayan cevaplar ile insanın cevapsız kaldığı yaşam içerisinde hissettiği “absürt” duygusu yer almaktadır. Camus yaşamı, dünyayı us dışı olarak ele alır ve insanın buna bakış açısını, duyuş ve düşüncü biçimini “absürt” olarak değerlendirir. Çoğu zaman bu insan için çözümlenmesi gereken bir problem haline alır. Başkaldırı, bunu çözmek için seçilebilecek bir yoldur. Başkaldıran insan tiplerini dörde ayıran Camus için en ahlaki ve ideal başkaldırımı gerçekleştiren “sanatçı” tipidir. Sanatçı, absürdü kabul eder ama diğer yandan da onun doğurduğu sonuçlara başkaldırır, yerine kendi dünyasında yeni bir biçimini inşa eder. Camus’nün başkaldıran sanatçı tipi Türk folklorunda Pir Sultan’da göze çarpar. Alevi Bektaşî şiir geleneğinin en önemli temsilcilerinden biri olan Pir Sultan’ın başkaldırısı Alevi-Sünni, Osmanlı-Safevî karşıtlığı ekseninde gelişir, yer yer yaşamın kendisine karşı genel bir tavra dönüşür ve şiirlerine yansır. Birçok şiirinde Osmanlı padişahından, beylerden, paşalardan, kadınlardan şikâyet ederek onların yerine Safevî şahlarını koyar ve onları içinde gün geçtikçe daha çok büyüyen absürt duygusundan kurtulmanın bir yolu olarak görür. Şiirlerinin arka planında hissedilen “ideal dünya” Pir Sultan için haksızlıkların yaşanmadığı, Hz. Muhammet’in, Hz. Ali’nin, Oniki İmam’ın içinde bulunduğu bir dünyadır. Şiirlerinde hiddetle karşı çıktığı figürlerle, hasretle beklediği figürleri karşı karşıya getirerek onların mevcut zamandaki temsilini oluşturur. Pir Sultan’da “absürt” duygusunun nasıl ortaya çıktığı, onun içinde yaşadığı toplum yapısı, duyduğu ya da şahit olduğu olaylar incelendiğinde anlaşılır hale gelir. Absürt duygusunun onun şiirlerine nasıl yansıdığı, onun bu duyguyla hangi yöntemlerle başa çıktığı ise cevabı aranan sorulardır. Bu çalışmada Pir Sultan’da absürt duygusunun kaynakları, bunların şiirlerine nasıl yansıdığı ve şiir örneklerinden hareketle absürtle başa çıkmada sanat ile başkaldırımı seçen Pir Sultan’ın başkaldırısının kodları incelenmiştir. İnceleme gerçekleştirilirken “Pir Sultanlar” tartışmalarının dışında durulmuş ve bu tartışmalardan bağımsız bir şekilde Pir Sultan’ın bir gelenek olduğu göz önünde bulundurularak incelemede ele alınacak şiir örnekleri İbrahim Aslanoğlu, Cahit Öztelli ve Pertev Naili Boratav ile Abdülbaki Gölpınarlı’nın yayımladığı şiirlerin arasından seçilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Absürt felsefesi, başkaldırı, Albet Camus, Alevi Bektaşî şiir geleneği, Pir Sultan.

ABSTRACT

Rebellion is a behavior that has been known since the existence of man and is seen as a part of his nature. The behavior of rebellion is one of the first reactions of man against a ban in mythical narratives and holy books. Accordingly, in the traditional worldview, disobedience has always been considered an immoral behavior, and obedience has been seen as a virtue. However, in the world of psychology and philosophy, rebellion has often been interpreted as a behavior that people who have reached the stage of self-realization will dare. The phenomenon of "rebellion", which has been commented on many times, was handled with a philosophical orientation by Albert Camus. For Camus, who was also interested in existentialism, the basis of the rebellion is the questions about existence and existence, the answers that cannot be found exactly, and the sense of "absurd" that people feel in life that they remain unanswered. Camus considers life and the world as

* Geliş tarihi: 22 Mart 2022 - Kabul tarihi: 7 Ekim 2022
Koçak, Aynur; Uğurcan, Fatma Zehra. “Absürt’e Başkaldıran Bir Sanatçı Olarak Pir Sultan”, *Milli Folklor* 138 (Yaz 2023): 85-96

** Yıldız Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul/Türkiye, ayurnazkocak@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9555-1088

*** Yıldız Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul/Türkiye, zehrasenolcan@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-0079-7219.

irrational and evaluates the way people view this irrationality, the way they feel and think, as "absurd". Most of the time, this becomes a problem that needs to be solved for the person. Rebellion is one way of solving this problem. For Camus, who divides the rebellious human types into four, it is the "artist" type who realizes the most moral and ideal rebellion. The artist accepts the absurd, but on the other hand, rebels against the results it has created, instead constructing a new form in own world. The rebellious artist type of Camus can be seen in Pir Sultan's poems in Turkish folklore. The rebellion of Pir Sultan, one of the most important representatives of the Alevi Bektashi poetry tradition, develops in the axis of the Alevi-Sunni, Ottoman-Safavid opposition, sometimes it turns into a general attitude towards life itself and is reflected in his poems. In many of his poems, he complains about the Ottoman sultan, *beys*, *pashas*, *kadis*, and replaces them with Iranian *shahs*, and sees them as a way to get rid of the feeling of absurdity that is growing day by day. The "ideal world" felt in the background of Pir Sultan's poems is a world where injustices are not experienced and where *Hız. Muhammad*, *Hız. Ali* and the *Twelve Imams* live. In his poems, he creates the representations of the figures in the present time, by bringing the figures he opposes with anger and the figures he longs for. How the sense of "nonsense" emerged in Pir Sultan, the social structure in which he lived, and the events he heard or witnessed becomes understandable when examined. How the sense of nonsense is reflected in his poems and how he copes with this emotion are questions that need to be answered. In this study, the sources of the sense of the absurd in Pir Sultan's poems, how they are reflected in his poems, and the codes of the rebellion of Pir Sultan, who chose art and rebellion to deal with the absurd, based on the examples of poetry. While the analysis was being conducted, the "Pir Sultans" discussions were kept out of the way, and independently of these discussions, considering that Pir Sultan is a tradition, the poems to be discussed in the study were chosen from among the poems published by İbrahim Aslanoglu, Cahit Öztelli and Pertev Naili Boratav and Abdülbaki Gölpınarlı.

Keywords

Philosophy of the absurd, rebellion, Albert Camus, Alevi-Bektashi poetry tradition, Pir Sultan.

Giriş

Başkaldırı insanın varoluşundan beri süregelen bir davranış biçimidir. Mitolojik anlatılarda insanın mücadele içerisindeki dünya yaşamının temelinde başkaldırı davranışı yer almaktadır. Yunan mitolojisinde tuhaf bir duyguya kapılarak yaratılışa bir başkaldırı davranışı sergileyen ilk figür Uranos'tur¹ (Can 1994: 6-7, Koçak 2016: 61). Yine Yunan mitolojisinde açmaması için tembihlenen içi kötülük dolu kutuyu açan Pandora evrene kötülüklerin yayılmasına sebep olur (Bonney 2018: 1086). Sümer mitolojisinde yememesi gereken bitkiyi yediği için fani olan Enki'dir (Kramer 1999: 179-180). Türk mitolojisinde ise en başından beri Tanrı'nın hâkimi olduğu her şeye sahip olmak isteyen ve Tanrı'ya başkaldıran Erlik söz konusudur. (Ögel 2010: 451-565). İbrahimi dinlerde Yaratıcı'nın insanı cennete koyduktan sonra yalnızca bir yasağa uyması konusunda uyardığı görülür. Bu yasak Kuran-ı Kerim'de ve Tevrat'ta bir ağacın meyvesidir. Yasağı çiğneyen insanlar yaşam mücadelesi için yeryüzüne gönderilir.² Başkaldırı insan doğasının bir parçasıdır (İbn Haldun 2004:170). Yasağın çiğnenmesi bilinçli olmayan, içgüdüsel bir başkaldırıdır. Böylece itaatsizlik, insanın mücadelelerle örülü yeryüzü yaşamını başlatmıştır. Dolayısıyla başkaldırının, tarihi itaatsizlikle başlayan insanın varoluşunda yer aldığını, insanın varoluşunda öğrendiği bir davranış biçimi olan başkaldırının yeni bir oluşum, değişim ve dönüşüm sürecine gebe olduğunu söylemek yanlış olmaz.

İnsan, olağan yaşam içerisinde birçok olayla karşılaşır ve bu olaylara kendi karakter yapısının, geçmişten gelen kodlarının, şimdiki yaşantısının şekillendirdiği farklı reaksiyonlarla cevap verir. İnsanın bu reaksiyonları aslında "hareket" tir. Başkaldırı da bu hareketlerden biridir. Hareket bir iç hali, dışa yayılmak üzere aniden içimizde doğan bir kuvvettir (Topçu 2017: 29). İçinde taşıdığı bu hareket kuvveti ve geçmişten gelen kodlar insanı tarih boyunca belli durumlarda harekete geçirerek, onları başkaldırıya zorlamıştır. "Başkaldırı" birçok bakış açısından ele alınmış, bilimsel açıdan farklı disiplin-

linlerce yorumlanmış bir olgudur. Başkaldırma eyleminin felsefi yorumlaması ise Albert Camus'nün "absürt felsefesi" ve "başkaldıran insan" modeliyle yön bulmuştur.

1. Absürt Felsefesi ve Başkaldırı

Geleneksel ahlak anlayışına göre itaat etmek bir erdem, itaatsizlik ise bir ahlaksızlıktır. İtaatkarlık, kişiyi itaat ettiği gücün bir parçası haline getirerek kendisini güçlü hissetmesine neden olur. İtaat etmek bu kadar kolay ve güvenli bir yol iken, itaatsizliğe kalkışma cesaretini gösteren kimdir? Erich Fromm, itaatsizliğe kalkışacak, başkaldıracak, hayır diyecek kişiyi, ancak bireyselleşmiş, gelişimini tamamlamış, kendi adına düşünebilme ve duyumsayabilme yetisine ulaşabilmiş bir kişi olarak tanımlar (1987: 7-13) İtaatsizlik edecek, başkaldıracak kişi bunları göğüsleyebilecek cesarete sahip olmalıdır. Başka bir deyişle başkaldıran insan, kendini gerçekleştirmiş ya da gerçekleştirme cesaretine ve bilincine kavuşmuştur.

İtaatsizliğin psikolojik boyutuna ek olarak Camus başkaldırıya felsefi bir yorum getirir. Camus'nün felsefesinin en önemli yapı taşı "absürt" kavramıdır. Başkaldırıyı anlamak için önce "absürt" ü anlamak gerekir. "Absürt" sağduyuya ve aklın kanunlarına zıtlık teşkil eden demektir (Foulque'den akt. Gündoğan 2018: 61). Absürt duygusunu açığa çıkaran, hayatın tekdüzeliğidir. Her günün, her durumun bir öncekinin aynı olduğunun farkına varan bilinç aniden uyanır. Büyük bir panikle bu tekdüzeliğe, absürtlüğe çare aramaya başlar.³ Absürten kaçmanın tek yolu umut etmek ya da tüm bu olup bitenlere ölümlerle bir son vermektir. Camus, bu iki kaçış yolunu da reddeden insanın davranışını "başkaldırı" olarak tanımlar.

Başkaldırı bazen bir insana, küçük bir zümreye ya da bütün bir idari yapıya yönelik olabilir (Ülken 1969: 27, Marshall 1999: 353-354). Başkaldırının temel ögesi sınırlarının ihlal edildiğini hissederek "hayır" diyen insandır. Başkaldırmak, açıkça başkaldırılan ve çoğunlukla ezici, baskıcı varlığın ya da durumun varlığını kabul etmek anlamına gelmektedir. Bu zıt varlığa karşı kişi kendi varlığını hissetme ve anlamlandırma ihtiyacı hisseder. Böylece başkaldıran insan, yaşama meydan okuyarak onu kendisi için anlamlı hale getirir.

Camus, başkaldırıyı akıl dışı dünya ve uyumsuz insan arasındaki ilişkiyle açıklar. Camus'nün felsefesinde dünya aklın alamayacağı düzeydedir, bu akıl dışılık içerisindeki her şey büyük bir absürtlük içindedir. Akıl dışı dünyaya karşı bir yaşam sürdürmek insan için son derece zordur ama buna rağmen o yaşamayı tercih eder. Bu, bir başkaldırıdır. Camus, insanın bu direncini Sisifos mitiyle ilişkilendirir.⁴ Yaşamın absürtlüğüne rağmen yaşamayı seçen insan, tıpkı Sisifos'un kayayı umutsuz ve yararsız bir biçimde yukarı taşıyıp durması gibi, kendi yaşamını sürdürmeye devam eder. Çünkü insanın bu dünyadan vazgeçmekten başka yapabileceği şey, bu absürt dünyayı kabul etmek, onunla yaşamının bir yolunu bulmaktır. Böylece insan, yaşamı anlamlı kılmak için başkaldırı yolunu seçer. İnsanın kendisini gerçekleştirmesinin yolu buradan geçmektedir.

Uyumsuz insan başkaldırısını "Don Juan"⁵, "aktör"⁶, "fatih"⁷ ve "sanatçı" olmak üzere dört farklı kimlikle gerçekleştirebilir. Camus, bu ilk üç tipi dördüncü tip olan "sanatçı" dan farklı bir yere koyar. Bu tipler, bir yargı oluşturmaktan ve ahlaki başkaldırıdan uzaktırlar. Bunlar yalnızca bir yaşam stili oluştururlar (Gündoğan 2018: 129-130). Dördüncü tip olan sanatçı ise bunlardan farklıdır; Camus yalnızca sanatçının başkaldırısını ahlaki bulur. İnsan, beklentilerine cevap vermeyen bu us dışı dünya karşısında uyumsuz bir bireye dönüşür. Böylece sanatçı kimliğine bürünerek dünyayı kendi özlemlerine göre yeniden oluşturur. (Gündoğan 2018: 130). Sanatçının yaptığı, bu dünyayı

yok etmek değildir. Sanatçı, absürt dünyayı kabul eder, onaylar ama diğer yandan da onun doğurduğu sonuçlara başkaldırır, onları reddeder ve yerine kendi dünyasında yeni bir biçimini inşa eder. O, absürt bulduğu dünyada uyumsuzluk içinde uyumu, çaresizlik içinde çareyi arayarak ahlaki ve ideal bir başkaldırı sergiler. Sanat, sanatçının yaşamı göğüsleme biçimidir. Bunu yaparken önce absürtlüğü onaylar, ardından adaleti, düzeni, iyiliği kurmaya çalıştığı kendi evrenini meydana getirir, kendisini yaşatır. Bu yönüyle sanatçı özgürlüğünü yaşayan kişidir (Gündoğan 2018: 168-172). Eğer dünya/yaşam bu kadar us dışı olmasaydı, sanatın meydana gelmesi de mümkün olmazdı. Camus, sanatın ortaya çıkmasını yaşamın bu örtüklüğüne bağlar (2018: 116).

Başkaldırı kavramı çok yönlü olarak düşünüldüğünde ilk insandan, anlatı kahramanına, kahramandan sanatçıya kadar uzanan bir tabloyla karşılaşılır. Varoluşuyla birlikte ilk itaatsizliğini sergileyen insanda isyan, karşı gelme davranışları kodlanmış ancak insan uzun bir zaman bunu reddetmiş ve itaat etmemeyi ahlak dışı görmüş, hatta kendisinden üstün mertebede gördüğü tüm kişi ve kurumlara itaat etmenin bir erdem olduğu gibi insanın öz benliğini istismar eden bir yanlıya düşmüştür. İnsanın insana karşı verdiği hak arama mücadelesi bir oyunbozanlık, kadere ve yaratıcıya karşı gelme olarak görülmüştür. Ancak masal ve destan gibi halk anlatımları, idealize ettiği kahramanlarda sıklıkla haksız düzene karşı mücadeleye veren karakter profiline çizerek insanın varoluşsal davranış biçimini yeniden hatırlatmaktan geri durmamışlardır. İnsan için bu kadar doğal kabul edilen “isyan” tepkisi kendisini folklorik ürünlerde de gösterir.⁸ Folklorun beşinci işlevi olarak değerlendirilen protesto, folklorlarda çatışmaları göz önüne sermek, karşıtlıkları belirginleştirmek, kişinin çıkarlarına uymayan kurulu düzene ve değerlere direnmeleri arkalamak gibi işlevlere yönelik olarak kullanılır. Şiirlerle, türkülerle memnun olunmayan mevcut düzeninin değişimine, yıkılmasına yönelik eylemlerde bulunmaya çalışıldığı görülür. Köroğlu, Ömer Seyfettin’in Yalnız Efesi hep kurulu düzeni yıkmaya yönelik başkaldırı temalı ürünlerdir (Başgöz 1996: 2). Camus’nün sanat yoluyla başkaldıran, hem de bunu halk şiirinin bir malzemesi olarak kullanan insanı düşünüldüğünde Anadolu coğrafyasında akıllara ilk gelen isimlerden biri kuşkusuz Pir Sultan’dır. Onun şiirlerinde “absürt duygusu” ve başkaldırma arzusu, bunun için seçtiği sanat yolu çok net olarak dikkat çekmektedir. Pir Sultan’ı anlamak için önce onda absürt duygusunun ve başkaldırının ortaya çıkışında rol oynayan etkenleri görmek gerekir.

2. Başkaldıran Bir Sanatçı: Pir Sultan

İçinde yaşadığı ortam ve toplumsal yapı, yaşanılan zorluklar ve hassas dengeler Pir Sultan’da absürt duygusunun uyanmasında ve sanatsal üretim yolunda önemli bir rol üstlenmiştir. O, yaşanılanlara, içinde bulunduğu yapıya bir türlü anlam veremediği için “hayır” deme yolunu seçmiştir. Yaşadıkları zihindeki dünyayla örtüşmemektedir. Bu nedenle yaşam onun için us dışıdır. Yeni, güzel günlere ve hayallerindeki dünyaya karşı umut etmek ya da ölmek üzere iki yolu vardır. Ancak birincisi absürdü reddetmeye, ikincisi de yaşamdan vazgeçmeye teşvik etmektir. Pir Sultan bu iki kaçış yolunu da reddeder ve yaşamın bütün us dışılığına rağmen ona başkaldırarak var olmaya karar verir. Onun başkaldırı yöntemi sanattır.

Pir Sultan’ın absürt karşısındaki tavrını çözümlemek için onun bakış açısını, duruşunu ve sanatını biçimlendiren etkenleri bilmek gerekir. Alevi Bektaşî geleneğinden gelen Pir Sultan’ın şiirindeki en yoğun odak noktalarından biri Alevilik inancıdır. İnancı ve içinde yaşadığı devlet arasındaki uyumsuzluklar Pir Sultan’ı yaşadığı coğrafyaya uyumsuz, bulunduğu yerden huzursuz çatışmacı bir sanatçıya dönüştürmüştür. Onu, Pir Sultan yapan kendi kişilik yapısı olduğu kadar karşılaştığı ve deneyimlediği, etrafında gelişip şekillenen kültür dünyası ve bu kültür dünyası içindeki çatışmalardır. Çatışmala-

rı Alevilik-Sünnilik bağlamında devletle ilgili olduğu kadar sıklıkla zamanla, yaşama, çevreyle de bir anlaşmazlık içerisinde olduğu görülür.

Pir Sultan'ın yaşadığı dönem, ekonomik sıkıntılarının yanı sıra Osmanlı Devleti ve Aleviler arasındaki uyuşmazlıkların oldukça arttığı bir dönemdir. Osmanlı Devleti ve Alevi Türkmenler arasındaki mesafe gün geçtikçe derinleşmiş ve her iki taraf da birbirini “zındık, kâfir, yezit, münkir” gibi etiketlerle ötekileştirmiştir. Bu durum İran-Safevî Devleti'nin işine yaramış ve Türkmenleri kendisine doğru çekmeye başlamıştır (Başgöz 1977: 30-31). Osmanlı yönetimiyle sık sık zıtlaşan Alevi zümreler destekleriyle Safevî şahını önemli bir siyasi figür haline getirerek (Başgöz 1977: 23-24) kurtuluşlarını, yeni düzene karşı özlemlerini onunla özdeşleştirmişlerdir. Alevi zümrelerin yoğun duygularla yaşadıkları bu ortam ve bu dönem Pir Sultan'ın ortaya çıkmasına, şekillenmesine etki eden en önemli faktördür.

Pir Sultan'ı güçlü kılan asıl özellik kavga şiirleridir (Başgöz 1977: 32). Bugün hâlâ hakkında konuşulmasını sağlayan, eserlerinde yıllar boyu içinde yaşatmış olduğu derdini samimiyetle anlatıyor oluşudur. Tarihi olaylar bağlamında canlı bir biçimde anlattığı hisleri, ruh sancıları şiirini ve kendisini hatırlanır kılmıştır. Onun sanatı zamana da bir başkaldırıdır. Yaşadığı bilinçlenme haliyle kendisini zamanların üstüne çıkarmış, zamanlarüstü bir figüre dönüştürmüştür (Binyazar 1999: 55). Nitekim sanatçı bir derdi olan, iletecek bir mesajı olan kişidir. Pir Sultan'ın derdi, o dönemdeki Alevi topluluğunun sıkıntıları, istekleri, çatışmaları, beklentileri ve şikâyetleridir. Pir Sultan, bunları kendi duygu ve düşünceleri ışığında dile getirmiştir. Bir başka deyişle Pir Sultan, yaşadığı dönemdeki Alevi topluluğunun sözcüsüdür, onlarla bir olur.⁹ Toplulukları bir arada tutan sevinç günleri değil, yas günleridir. Pir Sultan ve Alevi toplumu arasında da böyle bir bağıntı vardır. Pir Sultan geleneğinde şair bu topluluk için bir çıkış yolu arar. Bu çıkış yolunun sonu en yüce mertebeye koyulan ve dertlere derman olarak görülen Hz. Ali'de, Hz. Muhammed'de, On iki İmam'da, Hacı Bektaş Veli'de, Şah İsmail'dedir. Pir Sultan dönem dönem yaşama karşı hissettiği uyumsuzluğu İslam mistikliği ile ıslah etmeye çalışır. Diğer yandan da haksızlık yaptığını düşündükleriyle sonu gelmez bir kavgaya tutuşur.

Pir Sultan'ı kavga şiirlerine götüren dönemin şartları olduğu kadar aynı zamanda onun yaşadığı erginlenme sürecidir. Pir Sultan'ın birinci erginliği rivayetlere göre rüyasında Hacı Bektaş Veli'yi görüp tarikata girmesiyle gerçekleşir.¹⁰ Pir Sultan'ın tekke tecrübesi ise onun kendisini gerçekleştirmesine, düşüncelerine zincir vuran katı toplumsal kabullerden, norm ve kurallardan sıyrılmasına neden olmuş, tekke kültüründen edindiği ahlaki en yüce makama yerleştirme düsturu ile kendi idealini kurgulamasına yardımcı olmuştur.

Pir Sultan şiirlerini söylemeye başladığında zirve noktaya ulaşmış, farkındalığı en üst seviyeye yükselmiş, kendini gerçekleştirmenin son basamağını da çıkmıştır. İç dünyasında ortaya çıkan absürt duygusunun kaynağı yıllar boyu Alevi toplumunda biriken öfke, kızgınlık ve kırgınlıktır. Tüm bunlar bir anda birleşip yükselir ve Pir Sultan'ın dünyasında absürt duygusunu açığa çıkarırken, şair Pir Sultan'ı da şekillendirmeye başlar. Birdenbire anlar ki yarın da bu düzen devam edecektir. Bu bıkkınlık, bilinci uyandırır. Camus'ye göre insanın intihar eşiği bu bıkkınlıktır. Ama bu absürtlüğü kabul eden kişi onunla başa çıkmayı da kabul eder. Pir Sultan'ın da absürdü kabul eden ve onunla başa çıkmanın en ideal ve ahlaki yolunu, yani sanatla başkaldırma seçen kişi olduğunu söylemek mümkündür. Pir Sultan, artık yalnızca kendi ideali, kendi doğrularını yaşar, şiirleriyle özgürce absürt olarak gördüğü dünyaya, düzene başkaldırır. Onun bir ülküsü vardır. Şiirleri bu yönüyle bir propaganda aracıdır. O, inandıklarını şiirlerinde

büyük bir çabayla anlatır. Bu propagandacı yön için gereken en önemli şey güzel konuşmak, etkileyici söylemektir (Öztelli 1985: 175).

Pir Sultan'dan tek bir şair gibi söz edilirken aslında Pir Sultan şiirinin bir gelenek olduğunu unutmamak gerekir. Altı farklı taşırma kullanan altı Pir Sultan, İbrahim Aslanoğlu (1984) tarafından tespit edilmiştir. Elde bulunan şiir külliyyatından hangi şiirin hangi Pir Sultan'a ait olduğunu ayırt etmek ve bu konuda kesin sonuçlara varmak oldukça zordur. Bu nedenle Pir Sultan'ı bütün bir gelenek olarak düşünmek ve bu şekilde yorumlamak daha doğru bir yönelim olacaktır. Bu çalışmada Pertev Naili Boratav ile Abdülbaki Gölpınarlı'nın ortak çalışmasında ve Cahit Öztelli ile İbrahim Aslanoğlu'nun çalışmalarında yer alan şiirlerden seçme yapılmıştır. Bu şiirlerde birçok farklı tema dikkat çekmekle beraber bu çalışmada geçmişe başkaldırı, şimdiye başkaldırı ve dünyanın işleyişine başkaldırı başlıkları altında ele alınarak Pir Sultan başkaldıran insan felsefesi ekseninde değerlendirilmiştir.

2.1. “Travmatik Geçmiş”e Başkaldırı

Pir Sultan'ın başkaldırısının, kavgasının temelleri Hz. Ali, Hz. Hüseyin döneminde yaşananlara dayanır. Pir Sultan'ın karşı çıktığı her şeyin kaynağı oradadır; başka bir deyişle Pir Sultan'daki absürt duygusunun temelinde bu sorunlar yer alır. Alevi zümrenin içinde duyduğu, yaşadığı, dinlediği anlatılar Pir Sultan'ın bilincinde tramvaya sebep olmuştur. Uzun bir zaman maruz kaldığı anlatılar ve bizzat şahit olduğu olumsuz durumlar birleşerek onu yas tutan bir birey haline getirmiştir.¹¹ Pir Sultan, travmalarından kaynaklanan yası kimliğinin bir parçası olarak taşır, Kербela'nın izlerini, yüzyıllardır süren yası şiirine yansıtır.

Pir Sultan'ın iç dünyası, savaşlardan sonra da sıklıkla görülen travma bozukluklarını hatırlatır. Savaş gibi ağır toplumsal travmalar, kişilerde olumsuz yaşantıların ruhsal dünyada tekrar tekrar yaşanmasına, hatta aynı duygunun benzer olaylara veya kişilere aktarılmasına neden olur. Travma her zaman bireysel yaşanmışlıkla ilişkili değildir. Kişi felakete tanık olma yoluyla da travmayı devralır (Herman 2020: 9-41, 107, 176). Bu noktada Pir Sultan'ın kendi travmalarından önce, eski nesillerin travmalarını devraldığı söylenebilir. Pir Sultan bu yaraları tamir etmek için kendisini eyleme geçmek zorunda hisseder. Geçmiş sıkıntıları çözebilirse her şeyin çözüleceğini düşünür. Onun problemi bilincinde saklıdır. Bilinçaltındaki geçmiş kavgaları bitirmeden şu anki dünyasında mutlu olamayacağının farkındadır. Bu nedenle şiirlerinde sıklıkla bugünün dertlerini, haksızlıklarını geçmişe ait imgelerle anlatır.

“Hey Yezit Muhammed Ali desene

Gönüldeki kibri kini kosana

Ağu verdin ise İmam Hasan'a

Başında kırarlar ağuş tasını” (Öztelli 1985: 265)

Yezit, Pir Sultan'ın şiirlerinde nefretle bahsettiği bir isimdir. Onu, haksızlıkların başı olarak görür. Bu şiirde de Hz. Hasan'la ilgili anlatılara işaret ederek ona yapılan haksızlığı, Yezit'e yönelttiği nefretle ve şiddetle gidermeye çalışır. Pir Sultan, şiirleriyle içinde birikmiş öfkeyi onarmanın yollarını arar, nefretinin kaynaklarına karşı bir başkaldırı sergiler. Böylece öfkesinden, travmasından arınıp kendisini var etmeyi hedefler. Onun en büyük arzusu geçmişin intikamını alarak travmalarını tedavi etmektir. Bu intikamın ateşiyle bazı şiirlerinde olağanüstü bir coşkuya erişir.

“Gelin canlar bir olalım

Münkire kılıç çalalım

Hüseyin'in kanın alalım

Tevekkeltü Taalallah

...

Mervan soyunu vuralım
Hüseyin'in kanın soralım
Padişahı öldürelim

Tevekkeltü Taalallah” (Gölpınarlı vd. 2010: 55)

Pir Sultan bu şiiriyle Alevi toplumunu Hz. Hüseyin'in intikamını almak için savaşa davet eder. Bu savaşın zirvesi Hz. Hüseyin'in kanını akıtan yapının bir temsilcisi olarak gördüğü padişahı yok etmektir. Eğer padişahı yok etmeyi başarırlarsa Hz. Hüseyin'in, Hz. Hasan'ın kanlarını yerde bırakmamış olacaktırlar. Bazı şiirlerinde bu işi çözeceğine inandığı Mehdi'ye yer verir:

“Mehdi Dede'm gelse gerek
Ali divan kursa gerek
Haksızları kırsa gerek
İntikamın ala bir gün

Pir Sultan'ın işi ahtır
İntizarım güzel Şah'tır
Mülk iyesi padişah'tır
Mülke sahip ola bir gün” (Öztelli 1985: 138)

Osmanlı Devleti'nde Anadolu Alevileri için kurtarıcı Mehdi rolünü Safevî Devleti'nin hükümdarı üstlenir; Pir Sultan'ın gelmesini istediği Mehdi dönemin Safevî hükümdarıdır.¹² Haksızlıkların telafisini ancak Safevî şahının Osmanlı topraklarını fethe-dip padişahı devirmesinde ve “ali divanı” kurmasında görür. Böyle bir intikam yalnızca o dönemin sıkıntı yaşayan Alevi zümrelerine haklarını teslim etmek değil, geçmiş yılların haksızlıklarını telafi etmek anlamına gelmektedir. Pir Sultan, yüzyılların kavgasını tümüyle kendi sırtında bir yük olarak taşıması nedeniyle kendisini kırgın hissetmekte ve bunu şiirlerinde münafık olarak gördüğü Sünni toplumundan şikâyet ederek dile getirmektedir:

“Kardaş benim hatırcığım yıkıldı,
Münafık şerrinden belim büküldü.
Urum'a doğru bir ordu çekildi,
Yola giden ere menzil olur mu?” (Öztelli 1985: 347)

Pir Sultan'ın taşıdığı yük yalnızca yaşadığı döneme ait sıkıntılarla ilgili değildir. O, geçmişin sıkıntılarını hem kültürel kimliğinde hem de psikolojik dünyasında taşır ve bunları şiirlerine aktarır. Sıkıntılar, acılar, felaketler onun şiirlerinde yeniden hatırlanarak yeni bir düzenin nasıl olması gerektiği, geçmişin nasıl yeniden inşa edilebileceği, haksızlıkların hangi yollardan telafi edilebileceği anlatılır. Bu davranış, travma sahibi kişilerde anlamlı bir dünya duygusunun ortaya çıkarılması için gereklidir. Nitekim travmatik olayı hikâye etmek psikiyatrik iyileşmenin evrelerinden biridir. Böylece mağdur geçmişle yüzleşir ve onu yeniden yapılandırma şansı elde eder (Herman 2020: 221). Pir Sultan'da absürt duygusunun, yaşadığı travmalar nedeniyle ortaya çıktığı ve görünür hale geldiği açıktır. O, bu absürt duygusuyla baş etmek için sanat yolunu seçer. Söylediği şiirlerle absürde başkaldırır. Başkaldırının en can alıcı noktalarından biri defalarca yasaklanmasına ve uyarılmasına rağmen Safevî Devleti'nin yöneticilerine sevgisini şiirlerinde açıkça dile getirmekte ısrar etmesidir.

2.2. “Şimdi”ye Başkaldırı

Pir Sultan için içinde yaşadığı coğrafya, Camus'nün absürt dünyasının bir temsili-dir. Pir Sultan yaşadığı coğrafyada hâkim güçlere anlam veremez. Tüm uygulamalar,

devlet-toplum ilişkisi, inançlar onun için absürttür. O kendi idealini üstün görür ve sonuna kadar bu ideali savunmaktan çekinmez. Kerbela hatıralarının üzerine yaşanan Osmanlı-Safevî savaşları Pir Sultan'ın travmalarını perçinlemiş, yeniden hatırlatmıştır. Böylece Pir Sultan kurtarıcı olarak gördüğü figürlere daha sıkı sarılır. Onun, başkaldıran bir edayla absürt dünyanın karşısına koyduğu ideal dünyasında merkezde Alevi inancı için önemli şahsiyetler ile Aleviliğin dönemindeki en büyük önderi olan Safevî hükümdarı vardır. Pir Sultan şiirlerinde sıklıkla Alevilik için kıymet arz eden dini şahsiyetlere bağlılığını dile getirdiği gibi, onların en öndeki temsilcisi olarak gördüğü Safevî şahlarını da her fırsatta anar, onları kendisini kurtarmaları ve adeta bu ideal dünyayı kurmaları için yardıma çağırır. Pir Sultan'ın çağrıları, içinde yaşadığı topluma zıtlık teşkil ettiği için bir başkaldırı örneğidir. O, içinde yaşadığı toplumun dinamiklerinin, kavgalarının, çatışmalarının farkında bir birey olarak muhalif bir çizgide, muhalif olanı savunmaya korkusuzca devam eder. Safevî şahlarının sahip olduğu manevi güce vurgu yapan aşağıdaki şiir muhalif çizgideki şiirlerine bir örnektir.

“Arkası yok deme Şah'ın oğlunun

Zahirde batında yüz bin eri vardır

On dört masum ile On İki İmam

Yanında Muhammed'le Ali vardır” (Gölpınarlı vd. 2010: 257-258, Öztelli 1985: 66)

Pir Sultan uyuşmazlık içerisinde olduğu Osmanlı yönetiminin karşısına kendisi için ideali temsil eden Safevî yönetimini koyar. Safevî yönetimi, Pir Sultan'ın Osmanlı Devleti içerisinde yaşadığı yabancılığın ve bunu aşmak için kurguladığı başkaldırının bürokratik temsilcisidir. Pir Sultan, devlete ve yöneticilerine isyan ederken, Safevî şahlarından bu isyanın bürokratik yanını sürdürmeleri beklentisi içindedir. Ancak böyle bir isyan ve başkaldırı ile varlıklarını kendi içlerinde duyurmak, bu gerçeği kendi iç dünyalarında hissetmek isterler. Pir Sultan “*Arkası yok deme Şah'ın oğlunun/ Zahirde batında yüz bin eri vardır*” sözleri ile Şah'ın manevi gücünü tanımlar. Şah, yalnızca bir devlet büyüğü değil, arkasında görünür görünmez manevi güce sahip dini bir figürdür. Pir Sultan bu nedenle yaşadığı coğrafyadaki yöneticileri Alevi toplumunu anlamaya oldukça uzakta görmekte ve kendilerini anlayacak kişilerle bir arada olmak istediklerini şiirlerinde sıklıkla vurgulamaktadır.

“Derdim çoktur hangisine yanayım

Yine tazelendi yürek yarası

Ben bu derde nerden derman bulayım

Meger şah elinden ola çaresi” (Gölpınarlı vd. 2010: 83-84, Öztelli 1985: 218)

Pir Sultan'ın Safevî şahına ve ondan gelecek kurtuluşa inancı tamdır. Bu kurtuluşla beraber dünyanın kendisi için us dışı bir yer olmaktan çıkacağı düşüncesi hâkimdir. “*Çok hasretlik çektim bağrım eziktir.*” dizesiyle ideal dünyasına özlemine, yaşadığı hasretliği ifade eder. Onun sıkıntısı bir türlü ideale kavuşamamaktadır. Pir Sultan'ın hasretinin dinmesi, güzel günlerin gelmesi ancak Şah'ın gelmesiyle mümkündür. Pir Sultan, Hak'tan iyilik bekler. Hak izin verirse Şah Anadolu'ya gelecek ve Alevi toplumunun kederine bir son verecektir. Pir Sultan'ın bilincinde Şah'ın gelmesi ile us dışı dünyanın yıkılması birleşmiştir:

“Hak'tan inayet olursa

Şah Urum'a gele bir gün

Gazada bu Zülfikar'ı

Kafirlere çala bir gün

Hep devşire gele iller
Şah'a köle ola kullar
Urum'da ağlayan sefiller

Şad ola da güle bir gün” (Gölpınarlı vd. 2010: 55, Öztelli 1985: 137)

Pir Sultan'ın Şah'tan beklentisi öylesine büyüktür ki, “Çeke sancağı götüre/ Şah İstanbul'a otura” (Gölpınarlı vd. 2010: 55 Öztelli 1985: 137) dizeleriyle onun Osmanlı Devleti'ni yenilgiye uğratıp İstanbul'u ele geçirmesini diler. Pir Sultan'ın dünyasında Şah, elinde Zülfikar'ıyla Hz. Ali'nin bir temsili, Osmanlı bürokrasisinin beyleri, paşaları ise Şah'ın yenilgiye uğratacağı Hz. Ali düşmanlarının temsildir. Bir başka deyişle Pir Sultan Alevilik inancı ile o kadar iç içe geçmiştir ki, şiirlerinde zaman zaman Hz. Ali'ye düşmanlık edenleri, Kerbela'da Hz. Hüseyin'i şehit edenleri Osmanlı yönetimiyle birleştirir. Osmanlı Devleti ile Aleviler arasındaki çatışmayı sembolik olarak geçmişteki çatışmalarla ilişkilendirir ve o günleri yeniden yaşayarak travmatik hikâyeyi yeniden yapılandırma yoluyla (Herman 2020: 176) zafer elde etmek ister. Şiirlerinde Alevi toplumunun en çok sorun yaşadığını düşündüğü beylerden, paşalardan Şah'ın öç almasını istediğini açıkça ifade eder:

“Devşire beyi paşayı
Zapteyleye dört köşeyi
Husrev ede temaşayı
Ali divan kura bir gün

Gülü Şah'ın doğdu deyü
Bol ırahmet yağdı deyü
Kutlu günler doğdu deyü

Şu alem şad ola bir gün” (Gölpınar vd. 2010: 55 Öztelli 1985: 137)

Pir Sultan, Şah'ın gelip Osmanlı Devleti'ni yenilgiye uğratarak burada bir devlet kurmasını kutlu gün hayalleri içerisinde anlatır. Çünkü artık Alevi Türkmenler buldukları yerde mutlu değillerdir. “Türkmen kalkıp yaylasına yürümez/ Yıkılmış aşiret il bozuk bozuk... Dostum beni ısmarlamış gel diye/ Gideceğim amma yol bozuk bozuk” (Gölpınarlı vd. 2010: 84) sözleriyle Alevi Türkmenlerin arzu ettikleri yaşamı sürdürmekte zorlandıklarını, önlerine sürekli bürokratik engeller çıktığını vurgular. Bahsettiği dost ise Alevilere dostluk gösteren Safevî yönetimidir.

Pir Sultan, muhalif olduğu Osmanlı yönetimini Hz. Ali'nin zorluklar yaşadığı döneme ve Kerbela olayının yaşandığı zamana benzettiği için Osmanlı bürokrasisinin uygulayıcılarını Yezit olarak görür. “Yezit üflemekle çırağlar sönmez/ Tutuşunca yanar aşkın çırası” (Gölpınarlı vd. 2010: 84 Öztelli 1985: 219)¹³ deyişle düşmanın yanan ateşi söndüremeyeceğini, onun çabalarının Alevi toplumunu yok edemeyeceğini vurgular. Bu noktada Pir Sultan'ın başkaldırısının Sünni-Alevi karşıtlığının bir sembolü olduğu görülür.

Pir Sultan'ın kavgasının en büyük sebeplerinden biri sosyal ve ekonomik açıdan yaşanan sıkıntılarken bu kavgaların muhatabı, sıkıntılardan sebebi olarak görülen yöneticilerdir. Nitekim Alevi toplumu ve Osmanlı arasındaki en büyük mesele mezhep ayrılığı gibi görünse de Alevi toplumundaki muhalifliği bu kadar artıran en önemli etken dönemin ekonomik şartlarıdır. Pir Sultan bu sıkıntılardan hareketle korkusuzca topluma haksızlık yaptığını düşündüğü kadınlara, paşalara ve hatta padişaha kadar eleştiriler yöneltir. Aşık şiirinde Osmanlı memurlarına yer yer eleştiride bulunmak bir gelenekken, doğrudan, açıkça padişaha savaş açmak yalnızca Pir Sultan geleneğinde görülür (Başgöz 1977: 39-40).

Pir Sultan şiirlerinde absürt bulduğu, anlayamadığı dünyanın karşısına kendince bir dünya kurmuş, buraya Alevi Türkmen toplumunu destekleyen Safevî şahlarını, ehl-i beyti, Hz. Ali'yi, on iki imamı koymuştur. Pir Sultan'ın, hırsını, onulmaz derdini ıslah etmek için seçtiği, böylesine bir yoldur. O, türlü yasaklara karşılık Şah sevgisinden bahsederken aslında bir başkaldırı örneği sunmaktadır. Şah sevgisini dile getirmek, Osmanlı padişahına isyan etmek demektir. Pir Sultan Şah'tan söz ederken onu bir kurtarıcı figür olarak ele alır. Bu kurtarıcı figürün fonksiyonu, Kербela gibi bir dönemde, Alevi toplumuyla Sünni toplumun birbirine büyük bir karşıtlık sergilediği bir dönemde gelecek olan kurtarıcıdır. Pir Sultan o günleri yeniden inşa ederek, bu sefer aynı olmasını istemez. Bu yüzden kurtarılmak ister.

2.3. “Dünyanın İşleyişi”ne Başkaldırı

Pir Sultan'ın dikkatini zaman zaman geçmiş travmalardan ve mevcut sıkıntılardan, her olumsuzluğun müsebbibi olarak gördüğü dünyanın işleyişine çevirdiği görülür. Aslında tüm kavgalara rağmen, tek bir absürt vardır. O da yaşamın kendisidir. Bütün kavgaların, atışmaların, savaşların, zaferlerin ve yenilgilerin sebebi aslında geçici olan bu dünyadır. Pir Sultan ölümün acımasızlığına vurgu yaparak aslında bütünüyle yaşamın kendisine karşı duruş sergiler. “Kahpe felek, yalan dünya” sözleriyle andığı absürt dünyayı verdiği mutluluklar, huzurlu anlarla kandırmacı ve güvenilmez bulur.

“Şu yalan dünyaya geldim geleli

Şu gönlümün gamı gitmez dahi ne

Sevgili canandan ayrı düşeli

Şu çeşmimin yaşı dinmez dahi ne” (Öztelli 1985: 245)

Pir Sultan'ın kullandığı “yalan dünya” tanımlaması onun başkaldırısını anlamak için oldukça önemlidir. O aslında dünyaya bakışını bu ve benzeri ifadelerle açıkça ortaya koymaktadır. Pir Sultan için ne geçmiş ne de şimdi yalnızca kendisine değil insanlığa da huzur, mutluluk, adalet getirememiştir. Sıklıkla Safevî şahlarından medet ummasına, umut beslemesine rağmen dünyanın, yaşamın işleyişinin onu umutsuzluğa düşürdüğü ve yaşamı olduğu gibi kabul ettiği fakat onun yalancılığından şikâyet ettiği şiirleri de oldukça fazladır. Yalan dünya, absürdün kendisidir; akıl ve mantık dışıdır. Onu anlamak, keşfetmeye çabalamak genellikle boş bir uğraştır. Aşağıdaki dizelerde yaşamın absürtlüğü; ölümün soğukluğu, acımasızlığı ve kaçınılmazlığı ile bir kez daha hatırlatılır.

“Yürü bire yalan dünya

Yalan dünya değil misin

Hasan ile Hüseyin'i

Alan dünya değil misin” (Öztelli 1985: 302)

Pir Sultan'a göre Hasan ile Hüseyin'i alan yaşam, aldanılmaması gereken bir sahteliktir. Hasan ile Hüseyin'in bile göç ettiği bu dünyanın anlamı nedir?

“Az yaşa çok yaşa sonu ölümdür

Bana hırkayla şal çul neme yetmez

...

Kişi kismetinden artuğun yemez

Bana kismet olan mal neme yetmez” (Gölpınarlı vd. 2010: 109-110, Öztelli 1985: 228)

Din büyüklerinin bile zulme uğrayabildiği, adaletsizlikle karşılaşabildiği hatta bir kavga sonucunda ölebildiği bu absürtlük içerisinde “ölüm” Pir Sultan için anlaşılır bir hal alır. Yaşam süresi ne olursa olsun, yaşam niteliği nasıl olursa olsun ölüm tek ve kaçınılmaz gerçektir. Bu nedenle Pir Sultan absürt karşısında kabullenici bir başkaldırı sergiler. Nitekim absürdü kabul etmek başkaldırmanın ilk aşamasıdır. Pir Sultan'ın

huzursuzluğunun, başkaldırısının yer yer “zaman” olgusuna kaydığı görülür. Yaşanılan olumsuzlukların sorumlusu olarak “zaman”ı suçlar.

“Be yarenler be kardaşlar

Gör neyledi zaman bizi

Gözüm yaşımı akıttı

Sel eyledi zaman bizi

...

Bir halden bilmez cahile

Kul eyledi zaman bizi

...

Kimi baydır kimi fakir

Yaradan mevlaya şükür

Ne akıl kodu ne fikir

Del’eyledi zaman bizi” (Öztelli 1985: 270)

Burada zamandan kasıt, aslında dünyanın zalim işleyişidir. Tüm çabalara rağmen insanı dertlere gark eden, zalimlerle karşılaşmasına neden olan, adaletsizliği ortaya çıkaran ezelden beri var olan bu işleyiştir. Bu noktada Pir Sultan’ın kızgınlığının örtük bir şekilde yaratıcıya yöneldiği söylenebilir. Pir Sultan’ın yaşam ve dünyaya karşı genel bir isyan davranışı sergilediği bu şiirleri, onun somut bir düşmana, bilinen bir geçmişe ve huzursuz “şimdi”ye başkaldırdığı şiirlerinden ayrılır. Bu şiirleri vasıtasıyla Pir Sultan’ın travmalarının ondaki absürt duygusunu yaygınlaştırdığı ve daha genel bir çerçeveye yaydığı söylenebilir.

Sonuç

Pir Sultan yaşadığı toplumun sözcüsü, onların bir temsilcisi, hesap sorucusudur. Onun şiirleri yalnızca düşmana bir karşı koyma olarak görülmemeli, aynı zamanda Alevi şiir geleneği içerisinde üstlendiği didaktik işlev de göz önünde bulundurulmalıdır. Nitekim Aleviler kendi inançları için önemli şahsiyetleri hatırladıkları folklorik metinleriyle gelecek kuşaklara geçmiş, toplumsal değerleri ve sahip oldukları inancı anlatmak isterler. Başka bir ifadeyle bu metinler bir çeşit cemaat içi eğitim aracıdır. Bu vesileyle Alevi toplumu kendi varlıklarını duyurmak ve kendi iç dünyalarında varlıklarını hissederek güç bulmak isterler. Bunların yanı sıra bireysel olarak ele alındığında Pir Sultan’ı bu şiirleri meydana getirme aşamasına ulaştıran itkinin temelinde, kendini gerçekleştirme serüveninin bulunduğu görülür. Gördüğü rüyadan sonra tarikata girerek manevi yönünü zenginleştiren, bir başka deyişle kendisini olgunlaştıran, yetiştiren Pir Sultan, kendisini gerçekleştirmiş bir kahraman olarak ele alınmalıdır. Pir Sultan’ın başkaldırısının iki kaynaktan beslendiği görülür. Birinci kaynak, toplumun kendisine aktardığı travmatik geçmiş ve bu geçmişe ait kodlardır. Diğer kaynak ise “şimdi”dir. Bulduğu zamanda geçmişin hatıralarının kronikleşmiş bir travma gibi yeniden tekrarlandığını fark ettiğinde şiiri hiddetle karışık bir coşkunlukla dile gelir. Bu bir çeşit kendini sağaltma çabasıdır. Şiirlerinde geçmiş zamanın haksızlıklarına başkaldırırken, şimdiye dönüp isyan eder ve Kerbela’da yaşanamayan zaferi yaşamak ister. Sirtında taşıdığı geçmişin yükü ve şimdinin travmaları onu yaşamın anlamından koparmış, absürt duygusuyla başa çıkmak zorunda bırakmıştır. Geçmiş ve şimdinin kronik travmaları zaman zaman Pir Sultan’ın başkaldırısını daha genel, yaşama karşı bir başkaldırıya dönüştürmüştür. Dünya yalan, zaman zalimdir. Buna rağmen insan nefes aldığı sürece varoluş devam eder. Yaşadıkları onu genel bir varoluş problemine götürmüş, o bir yandan varoluşu anlamlandırmaya çalışırken, diğer yandan kendini iyileştirmenin yollarını aramıştır.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %50; İkinci Yazar %50.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

NOTLAR

1. Gaia ile birleşmesinden doğan Titanlara, Kikloplara ve devlere karşı aniden gelişen anlamsızlık, nefret hissi ile onları yeniden Gaia'nın bağına gönderen Uranos, yaratılış sürecine müdahale etmeye çalışan ilk başkaldıran olarak görünür. Onun bu düşüncesiz davranışına karşı başkaldıran ve babasını öldürerek kâinatın hâkimi konumuna gelen Kronos olmuştur.
2. Yasak karşısında merakı daha çok artan insan sonunda kıskırtmalara dayanamayarak yasağı çiğner. Kuran-ı Kerim'de, şeytanın kıskırtmasıyla yasağı çiğneyen Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın yaşamaları için yeryüzüne indirildiklerinden söz edilir. Tevrat'ta ise yılan ilk önce Hz. Havva'yı kandırarak yasak meyveyi yemeye teşvik etmiştir (Bolay, 1988).
3. Sartre'm, absürdü derin bir hissedişle fark eden kahramanı Roquentin, bunun en güzel edebi ve somut yorumlarından biridir. Roquentin'in aniden "varlığa" karşı hissettigi anlamsızlık duygusu "bulantı" kavramıyla yorumlanır (Sartre, 2019). İnsan önce var olur, daha sonra özünü bulur. Bulantı hissinden sonra kendi şeklini dünyaya atılarak, acı çekerek, mücadele ederek bulur (Sartre, 2016: 8).
4. Tanrılar tarafından bir kayayı bir tepeden yukarı doğru sürmekle görevlendirilen Sisifos için bu, umutsuz ve yarırsız bir çabayı gerektiren büyük bir cezadır (Camus, 2018: 137).
5. Yalnızca insani dünyayı kabul eden Don Juan, hep yeniden sevimlik ister; absürtlüğe karşı çıkış yöntemi budur. Ne kadar sevilirse o kadar absürdü sağlamaştırır. Aşka derin anlamlar yüklediği için ne kadar çok sevilirse absürdü o kadar çok yaşar (Gündoğan, 2018: 126-127). Bir bakıma Don Juan, absürtten kaçmaz, tüm silahlarıyla onun üstüne gider.
6. İkinci tip olan "aktör" her şeyin bir gün biteceğini bilerek bu absürtlüğe karşı çıkış oluşturacak şekilde her şeye erişmek ve her şeyi yaşamak ister. Bunun için kılıktan kılığa geçerek çeşitli hayatlar yaşar.
7. Camus'nün bir sonraki ele aldığı tip fatih tipidir. Fatih, bu hayatta tüm çabaların ve eylemlerin yarırsız olduğunu farkındadır. Ama buna rağmen kendisini toplumsal ve politik bir davaya adamaktan vazgeçmez; bomboş bir çaba olduğunu bile bile fetihden fetihe koşar.
8. Folklor, evrensel kültüre karşıtlık arz etmesi yönüyle başkaldırıyla bir arada anılır. Evrensel kültür, egemen sınıfın çıkarlarına uygun değerlerin temsilcisidir. Egemen sınıfın kültürel geleneksel ve alt sınıfa ait kültürlere ezici bir üstünlük sağlar. Buna bağlı olarak bir grup araştırmacı tarafından alt sınıfın kültürü olarak tanımlanan folklor, egemen sınıfa bir başkaldırı gerçekleştirir. Folklorun kadrolarında egemen sınıfın kabullerine, değerlerine, sınırlarına bazen örtük, bazen açık bir karşı çıkış yer alır (Lombardi, 1990: 17-26).
9. Sanatçı, içinde yaşadığı toplumu geçergini yansıtır. Cervantes İspanya, Homeros Yunan ise (Binyazar, 1999: 22) Pir Sultan da Alevi toplumdur.
10. Rüyasında gördüğü elinde yeşil benli olan kişinin Hacı Bektaş Veli olduğuna inanır. Hacı Bektaş Veli ona dolu içirip elma sunar ve Pir Sultan adını vererek dua eder.
11. Yas, Aleviler için oldukça önemli bir temadır. Aleviler Muharrem ayında 12 gün oruç tutarak hem Kerbela'nın acısını hatırlar hem de 12 imamın yasını tutarlar. Kerbela, Alevi zümreler için hâlâ onulmamış bir felakettir.
12. Safevi Devleti'nin hâkim unsurlarını Şamlı, Ustaclı, Türkmen, Rumlu, Dulkadirli, Avşar, Tekelü, Kaçar gibi Türk boyları oluşturmaktadır (Gündüz, 2008: 457-459).
13. Gölpınarlı ve Boratav'ın çalışmasında bu şüire "Yezit" kelimesi yerine "Münkir" kelimesi yer almaktadır.

KAYNAKÇA

- Aslanoğlu, İbrahim. *Pir Sultan Abdallar*. İstanbul: Erman Yayınevi, 1984.
- Başgöz, İlhan. *Pir Sultan Abdal ve Pir Sultan Abdal Geleneği*. Sabahattin Eyuboğlu Pir Sultan Abdal kitabına Önsöz. İstanbul: Cem Yayınları, 1977.
- Başgöz, İlhan. *Protesto Folklorun Beşinci İşlevi. Folkloristik Umay Günay Armağanı*. Haz. Özkul Çobanoğlu, Metin Özarslan. Ankara: Feryal Matbaacılık, 1996: 2-5.
- Bezirci, Asım. *Pir Sultan*. İstanbul: Evrensel Kültür Kitaplığı, 1995.
- Binyazar, Adnan. *Ağut Toplumu*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 1999.
- Bolay, Süleyman Hayri. *Adem. İstanbul Ansiklopedisi*. C. 1. Türkiye Diyanet Vakfı, 1988.
- Bonnefoy, Yves. *Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü I*. Cilt. (çev. Levent Yılmaz) İstanbul: Alfa Yayınları, 2018.
- Camus, Albert. *Başkaldıran İnsan*. (çev. Tahsin Yücel) İstanbul: Can Yayınları, 2017.
- Camus, Albert. *Sisifos Söyleni*. (çev. Tahsin Yücel) İstanbul: Can Yayınları, 2018.
- Can, Şefik. *Klasik Yunan Mitolojisi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1994.
- Fromm, Erich. *İtaatsizlik Üzerine*. (çev. Ayşe Sayın) İstanbul: Yaprak Yayınevi, 1987.
- Gölpınarlı, Abdülbaki ve Pertev Naili Boratav. *Pir Sultan Abdal*. İstanbul: Derin Yayınları, 2010.
- Gündoğan, Ali Osman. *Albert Camus ve Başkaldırma Felsefesi*. İstanbul: Öteki Yayınları, 2018.
- Gündüz, Tufan. *İslam Ansiklopedisi*. C. 35. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2008: 457-459.
- Herman, Judith Lewis. *Travma ve İyileşme*. (çev. Tamer Tosun) İstanbul: Literatür Yayınları, 2020.
- İbn Haldun. *Mukaddime*. C. 1 (çev. Halil Kendir) İstanbul: Yeni Şafak Kültür Yayınları, 2004.
- Koçak, Aynur. *Mitlerle Varoluş Yolculuğu*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2016.
- Kramer, Samuel Noah. *Tarih Sümer'de Başlar*. (çev. Hamide Koyukan) İstanbul: Kabcacı Yayınları, 1999.
- Lombardi, Satriani, Luigi. *Bir Başkaldırı Kültürü Olarak Folklor*. (çev. Ali Kerem Sayse) *Folklor Doğru* 59 (1990): 17-30.
- Marshall, Gordon. *Sosyoloji Sözlüğü*. (çev. Osman Akinhay, Derya Kömürcü). Ankara: Bilim Sanat, 1999.
- Ögel, Bahaeddin. *Türk Mitolojisi I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2010.
- Özelli, Cahit. *Pir Sultan Abdal*. İstanbul: Özgür Yayın Dağıtım, 1985.
- Sartre, Jean-Paul. *Varoluşçuluk*. (çev. Asım Bezirci). İstanbul: Say Yayınları, 2016.
- Sartre, Jean-Paul. *Bulantı*. (çev. Selahaddin Hilav). İstanbul: Can Yayınları, 2019.
- Ülken, Hilmi Ziya. *Sosyoloji Sözlüğü*. İstanbul: MEB, 1969.
- Topçu, Nurettin. *İsyan Ahlakı*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017.